

WYKŁAD 9.

ALGEBRA WEKTORÓW. PRZESTRZENIE WEKTOROWE

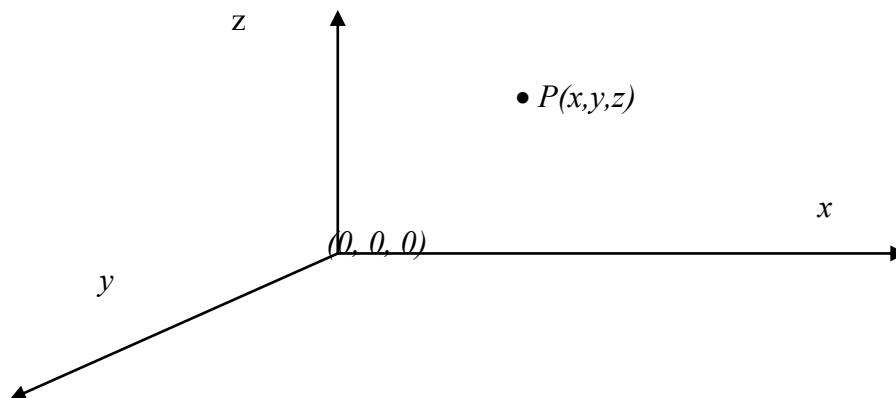
• PRZESTRZEŃ WEKTOROWA

Przestrzeń Euklidesowa E^3 - zbiór punktów

Współrzędne punktów w E^3 - trójka liczb rzeczywistych

Kartezjański układ współrzędnych w E^3 -

- Początek układu, np. punkt p_0 .
- Trzy wzajemnie prostopadłe proste poprowadzone przez punkt p_0 - osie x, y, z układu.
- Jednostki długości określone na każdej osi.
- Współrzędne (a, b, c) punktu p - rzuty punktu p kolejno na osie x, y, z .

Układy współrzędnych: krzywoliniowe, cylindryczne, walcowe, sferyczne.

Uwaga

Działania na zbiorach i punktach przestrzeni E^3 są równoważne działaniom na układach liczb rzeczywistych i ich zbiorach

Uogólnienie na przestrzeń n - wymiarową

Przestrzeń Euklidesowa n - wymiarowa, E^n

Współrzędne punktów w E^n - układ n liczb,

$$(a_1, a_2, \dots, a_n)$$

Przykład

E^1 - zbiór punktów postaci (a) , prosta liczbowa

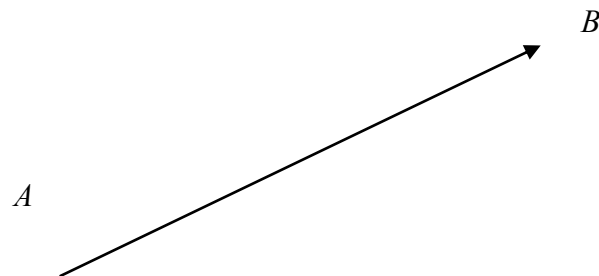
E^2 - zbiór punktów postaci (a, b) , płaszczyzna

E^4 - czasoprzestrzeń

Analiza obiektów geometrycznych w terminach przedstawionej reprezentacji - **geometria analityczna**.

Definicja

Wektorem nazywamy uporządkowaną parę punktów (A, B) , czyli odcinek skierowany o początku w punkcie A i o końcu w punkcie B .

Definicja

Wektorem o długości n nazwiemy układ liczb rzeczywistych postaci $[a_1, a_2, \dots, a_n]$; gdzie a_i oznacza różnicę odpowiednich współrzędnych punktów A i B .

liczby a_1, a_2, \dots, a_n są **współzrędnymi wektora**.

Oznaczenia wektora: \mathbf{a} , \underline{a} , \vec{AB}

Przestrzeń wektorowa n – wymiarowa - R^n

- ***Działania na wektorach***

Definicja

Długością lub **modułem wektora** \vec{AB} , oznaczanym przez $|\vec{AB}|$ lub AB , nazywamy długość odcinka \overline{AB} .

Wielkości określające wektor:

- **Kierunek wektora**

Jeżeli koniec B wektora \vec{AB} nie pokrywa się z jego początkiem A to mówimy o **kierunku wektora**, utożsamiając ten kierunek z kierunkiem prostej wyznaczonej przez punkty A i B .

Przypominamy: **kierunek prostej** jest to ta jej własność, którą mają wszystkie proste do niej równoległe i tylko te proste.

- **Zwrot wektora**

Prostą AB można wtedy skierować nadając jej zwrot w wyniku przyjęcia umowy dotyczącej następstwa punktów uznanego za dodatnie. W ten sposób nadajemy wektorowi \vec{AB} **zwrot** zgodny ze zwrotem skierowanej prostej AB , na której A poprzedza B .

• **Długość wektora**

Dwa punkty $P_1(x_1, y_1, z_1)$ i $P_2(x_2, y_2, z_2)$ wyznaczają odcinek $\overline{P_1P_2}$, którego długość P_1P_2 obliczamy ze wzoru:

$$P_1P_2 = \sqrt{(x_2 - x_1)^2 + (y_2 - y_1)^2 + (z_2 - z_1)^2}$$

Zastosowanie wektorów

- fizyka: natężenie pola elektrycznego, prędkość, przyspieszenie, natężenie pola magnetycznego, linie sił pola magnetycznego
- grafika komputerowa: kwantyzacja wektorowa – metoda kompresji danych wykorzystująca analizę skupień zbioru danych wielowymiarowych
- analiza danych

Definicja

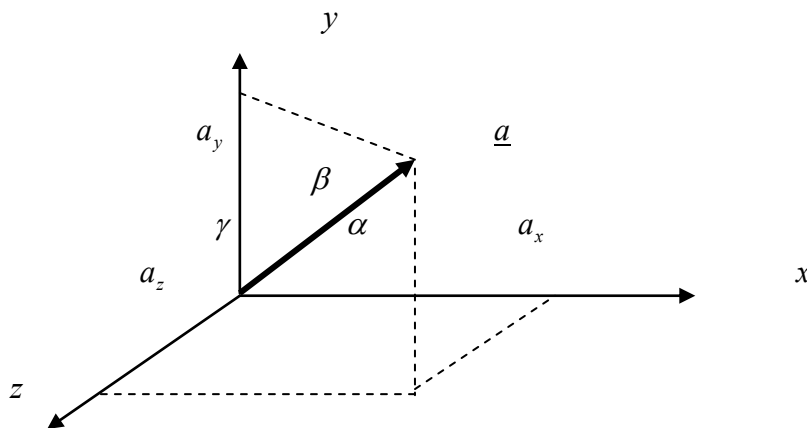
Kątami kierunkowymi wektora \underline{a} w kartezjańskim **układzie współrzędnych** nazywamy kąty α, β, γ ;

jakie ten wektor tworzy z kolejnymi osiami układu współrzędnych.

Współrzędne wektora \underline{a} wyznaczone przez kosinusy kierunkowe

$$\underline{a} = [a_x, a_y, a_z]$$

$$a_x = a \cos \alpha, \quad a_y = a \cos \beta, \quad a_z = a \cos \gamma$$

Definicja

Wersorem (lub wektorem jednostkowym) nazywamy każdy wektor o długości jeden.

Wynika, że współrzędne wersora są równe jego kolejnym kosinusom kierunkowym

$$\hat{a} = [\cos \alpha, \cos \beta, \cos \gamma]$$

Definicja

Wersorem niezerowego wektora $\underline{a}=[a_x, a_y, a_z]$, oznaczanym przez \hat{a} nazywamy wersor zgodnie równoległy z tym wektorem, przy czym

$$\hat{a} = [a_x / a, a_y / a, a_z / a], \quad \text{gdy } a \neq 0$$

Mówimy także, że wektor \hat{a} jest **wektorem unormowanym**; operację prowadzącą od wektora niezerowego do jego wersora nazywamy **normowaniem wektora**.

Definicja

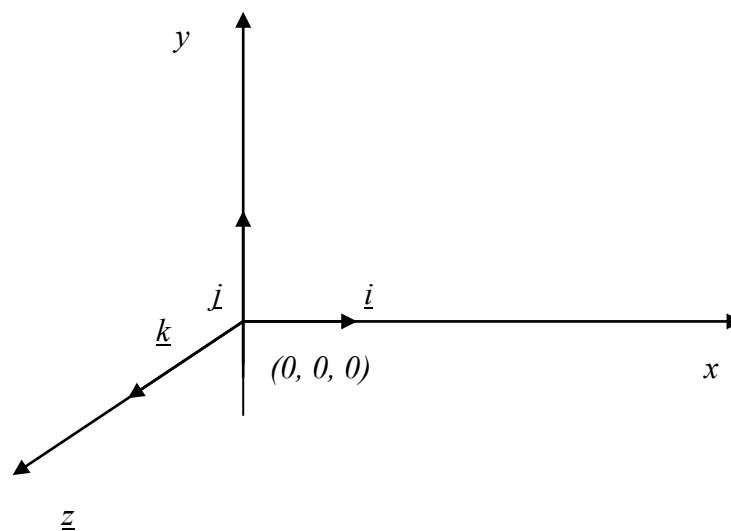
Wersorem osi liczbowej s , oznaczanym przez \hat{s} , nazywamy wersor zgodnie równoległy z tą osią.

Jeżeli więc kątami kierunkowymi osi s są odpowiednio kąty α, β, γ co zapisujemy $s(\alpha, \beta, \gamma)$, to

$$\hat{s} = [\cos \alpha, \cos \beta, \cos \gamma]$$

Wersory osi układu kartezjańskiego $OXYZ$, nazywane także **wersorami układu kartezjańskiego**, oznaczamy odpowiednio przez $\underline{i}, \underline{j}$ oraz \underline{k} , przy czym

$$\underline{i} = [1; 0; 0], \quad \underline{j} = [0; 1; 0], \quad \underline{k} = [0; 0; 1]$$

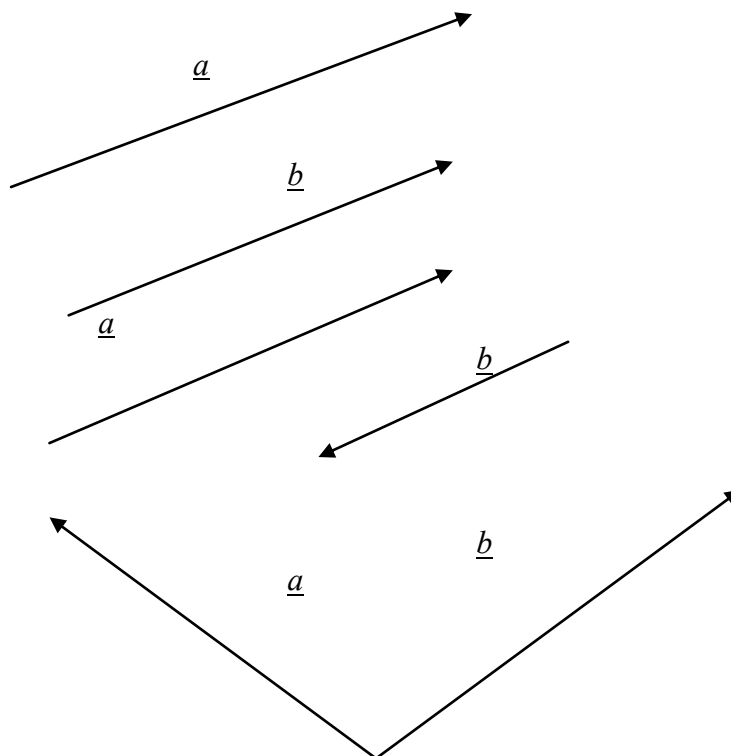
Definicja

Kątem niezerowych wektorów \underline{a} i \underline{b} , oznaczanym przez $\langle \underline{a}, \underline{b} \rangle$ lub krótko $(\underline{a}, \underline{b})$, nazywamy kąt, jaki tworzy jeden z tych wektorów z osią zgodnie równoległą do drugiego z wektorów.

Z definicji tej wynika, że $\text{kąt}(\underline{a}, \underline{b}) = \text{kąt}(\underline{b}, \underline{a})$

Uwaga

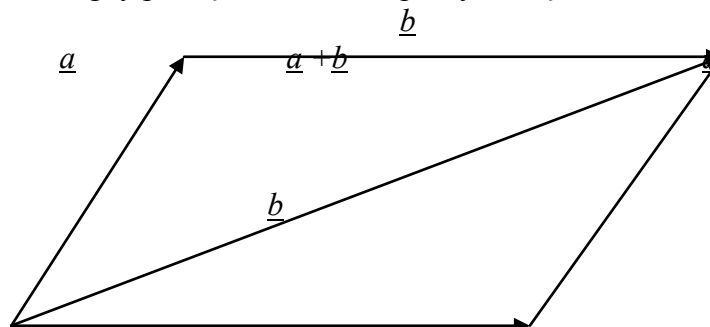
- Gdy dwa niezerowe wektory są *zgodnie równoległe*, co oznaczamy przez $\underline{a} \uparrow\uparrow \underline{b}$, to ich kąt jest równy zero;
- Gdy dwa niezerowe wektory są *przeciwnie równoległe*, co oznaczamy przez $\underline{a} \uparrow\downarrow \underline{b}$, to ich kąt wynosi π ;
- W przypadku *nierównoległości* wektorów ich kąt spełnia nierówności: $0 < \text{kąt}(\underline{a}, \underline{b}) < \pi$

-
- **Suma wektorów**

Definicja

Sumą wektorów \underline{a} i \underline{b} , oznaczoną przez $\underline{a} + \underline{b}$, nazywamy wektor o początku w początku wektora \underline{a} i końcu w końcu \underline{b} , gdy początek wektora \underline{b} pokrywa się z końcem wektora \underline{a} .

Z definicji sumy wynika natychmiast, że $\underline{a} + \underline{b}$ jest przekątną równoległoboku zbudowanego na wektorach \underline{a} i \underline{b} .

Twierdzenie

- Dodawanie wektorów jest przemienne

$$\underline{a} + \underline{b} = \underline{b} + \underline{a}$$

- Dodawanie wektorów jest łączne

$$(\underline{a} + \underline{b}) + \underline{c} = \underline{a} + (\underline{b} + \underline{c})$$

- Elementem neutralnym dodawania wektorów jest wektor $\underline{0}$

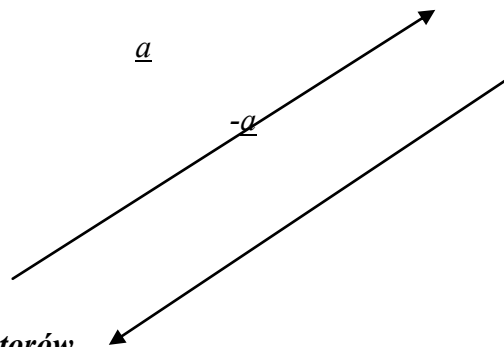
$$\underline{a} + \underline{0} = \underline{0} + \underline{a} = \underline{a}$$

- Dla każdego wektora \underline{a} istnieje jedyny wektor przeciwny do niego, oznaczony przez $-\underline{a}$.
Własności wektora $-\underline{a}$:

1. $|-a| = |a|$

2. zwrot wektora $-\underline{a}$ jest przeciwny niż zwrot wektora \underline{a}

3. kierunek wektora $-\underline{a}$ jest taki sam jak kierunek wektora \underline{a}

- **Odejmowanie wektorów**

Korzystając z oczywistej własności dodawania:

$$(\underline{a} = \underline{b}) \implies (\underline{a} + \underline{c} = \underline{b} + \underline{c})$$

Definicja

Różnica wektorów \underline{a} i \underline{b} (odejmowanie wektora \underline{b} od wektora \underline{a}) \iff dodawanie do wektora \underline{a} wektora przeciwnego do \underline{b}

$$\underline{a} + (-\underline{b}) = \underline{a} - \underline{b}$$

- **Iloczyn wektora i liczby**

-

- **Definicja**

Iloczynem różnej od zera liczby λ i niezerowego wektora \underline{a} nazywamy wektor o długości $|\lambda|a$ zgodnie równoległy z wektorem \underline{a} gdy $\lambda > 0$, a przeciwnie równoległy gdy $\lambda < 0$; w przypadku gdy $\underline{a} = \underline{0}$ lub $\lambda = 0$ iloczyn $\lambda \underline{a} = \underline{0}$.

Z powyższej definicji wynika, że jeżeli \hat{a} jest wersorem niezerowego wektora \underline{a} o długości a , to $\underline{a} = a \hat{a}$

$$\hat{a} = \frac{1}{a} \underline{a} = [a_x / a; a_y / a; a_z / a]$$

oraz, że

$$\lambda(\mu \underline{a}) = (\lambda\mu) \underline{a}, \quad \lambda, \mu - \text{dowolne liczby}$$

Iloczyn wektora i liczby jest rozdzielny względem dodawania liczb oraz względem dodawania wektorów

$$(\lambda + \mu) \underline{a} = \lambda \underline{a} + \mu \underline{a}$$

$$\lambda (\underline{a} + \underline{b}) = \lambda \underline{a} + \lambda \underline{b}$$

Twierdzenie

Rzut na osi iloczynu wektora przez liczbę jest równy rzutowi tego wektora na tę oś pomnożonemu przez tę liczbę

$$\text{rzut}_s(\lambda \underline{a}) = \lambda \text{rzut}_s \underline{a}$$

$\text{rzut}(\lambda \underline{a})$

Twierdzenie

Współrzędna iloczynu liczby i wektora na osi jest równa iloczynowi tej liczby i współrzędnej tego wektora na tej osi

$$\text{wsp}_s(\lambda \underline{a}) = \lambda \text{wsp}_s \underline{a}$$

tzn. $\underline{a} = [a_1, \dots, a_k]$ to: $c \cdot [a_1, \dots, a_k] = [ca_1, \dots, ca_k]$

LINIOWA NIEZALEŻNOŚĆ WEKTORÓW

Definicja

Kombinacją liniową wektorów \underline{a}_i , $i = 1, 2, \dots, n$ nazywamy wektor postaci

$$\underline{v} = \sum_{i=1}^n \lambda_i \underline{a}_i = \lambda_1 \underline{a}_1 + \lambda_2 \underline{a}_2 + \dots + \lambda_n \underline{a}_n$$

gdzie $\lambda_i, i = 1, 2, \dots, n$ są liczbami rzeczywistymi.

Przykład

Kombinacje liniowe wektorów

$$\alpha \underline{a}, \underline{a} + \underline{b}, \alpha \underline{a} + \beta \underline{b}$$

Przykład

$$[4, 5, -8] = [0, 1, 0] + 2[2, 2, -4]$$

$$4[1, 2, 3] + 5[-3, 4, 2] - 4[1, 0, 1] = [-15, 28, 18]$$

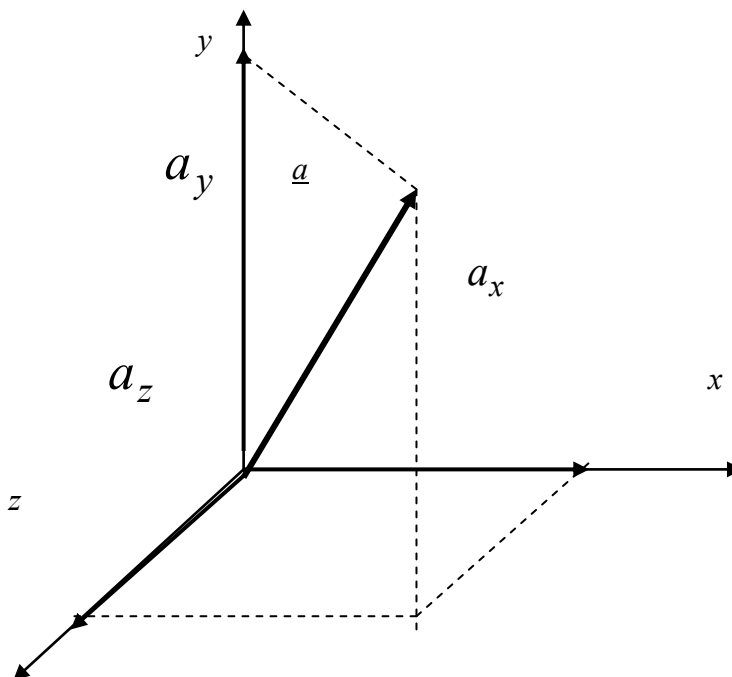
Przykład**Rozkład wektora \underline{a} na współrzędne kartezjańskie**

Jeżeli wektor $\underline{a} = [a_x, a_y, a_z]$, to rzutami wektora \underline{a} na osie układu kartezjańskiego są wektory

$$\underline{a}_x = [a_x, 0, 0], \quad \underline{a}_y = [0, a_y, 0], \quad \underline{a}_z = [0, 0, a_z]$$

Wektor \underline{a} możemy zapisać w postaci

$$\underline{a} = \underline{a}_x + \underline{a}_y + \underline{a}_z$$

Każdy wektor możemy przedstawić w postaci iloczynu długości tego wektora i jego wersora

$$\underline{a}_x = a_x \underline{i}, \quad \underline{a}_y = a_y \underline{j}, \quad \underline{a}_z = a_z \underline{k} \text{ gdzie } \underline{i}, \underline{j}, \underline{k} \text{ są wesorami osi odpowiednio } OX, OY, OZ$$

A zatem $\underline{a} = a_x \underline{i} + a_y \underline{j} + a_z \underline{k}$

Wniosek

Każdy wektor możemy przedstawić w postaci kombinacji liniowej wektorów układu kartezjańskiego.

Przykład

$$[5, 3, 2] = 5[1, 0, 0] + 3[0, 1, 0] + 2[0, 0, 1]$$

Definicja

Wektory $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_k$ są **liniowo niezależne** wtedy

i tylko wtedy gdy dla każdego układu c_1, c_2, \dots, c_k liczb

rzeczywistych, jeżeli $c_1 \underline{a}_1 + c_2 \underline{a}_2 + \dots + c_k \underline{a}_k = \underline{0}$ to $c_1 = c_2 = \dots = c_k = 0$

Jeżeli wektory $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_k$ nie są liniowo niezależne, to mówimy, że są one **liniowo zależne**.

Przykład

Jeżeli wektory $\underline{a}_1, \underline{a}_2$ są liniowo zależne, to istnieją liczby c_1, c_2 ; gdzie $c_1 \neq 0$ lub $c_2 \neq 0$,

takie, że $c_1 \underline{a}_1 + c_2 \underline{a}_2 = \underline{0}$

Jeśli np. $c_1 \neq 0$ to wtedy $\underline{a}_1 = -\frac{c_2}{c_1} \underline{a}_2$

Definicja

Dwa wektory są **równoległe** jeżeli jeden z nich jest pewną kombinacją liniową drugiego.

Jeżeli wektory $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \underline{a}_3$ są liniowo zależne, to istnieją

c_1, c_2, c_3 takie, że $c_1 \neq 0$ lub $c_2 \neq 0$ lub $c_3 \neq 0$ oraz

$$c_1 \underline{a}_1 + c_2 \underline{a}_2 + c_3 \underline{a}_3 = \underline{0}$$

Jeżeli np. $c_1 \neq 0$ to $\underline{a}_1 = -\frac{c_2}{c_1} \underline{a}_2 - \frac{c_3}{c_1} \underline{a}_3$ a zatem wektor \underline{a}_1 jest liniową kombinacją pozostałych.

Twierdzenie

Układ wektorów $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_n$ jest *liniowo zależny*

wtedy i tylko wtedy, gdy pewien spośród wektorów

$\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_n$ jest liniową kombinacją pozostałych.

Przykład

Wektory $[1, 2, 3]$, $[-3, 4, 2]$, $[1, 0, 1]$, $[-15, 28, 18]$ są liniowo zależne

$$4[1, 2, 3] + 5[-3, 4, 2] - 4[1, 0, 1] = [-15, 28, 18]$$

- **Kryterium liniowej niezależności wektorów**

Układ wektorów $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_k$ o długości n jest *liniowo niezależny* wtedy i tylko wtedy,

gdy układ równań:

$$A \cdot c = 0$$

gdzie A jest macierzą o kolumnach $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_k$,

ozn.

$$A = [\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_k] \quad i \quad c = \begin{bmatrix} c_1 \\ c_2 \\ \vdots \\ c_k \end{bmatrix}$$

ma dokładnie jedno rozwiązanie postaci: $c_1 = c_2 = \dots = c_k = 0$

z twierdzenia Kroneckera – Capelliego, wynika, że wtedy rząd $A = k$

Twierdzenie

Dla układu wektorów $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_k$ rozważmy macierz A o kolumnach $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_k$.

Układ wektorów $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_k$ jest *liniowo niezależny* jeżeli rząd $A = k$.

Twierdzenie

Żaden układ $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_{n+1}$ wektorów długości n nie jest liniowo niezależny.

Dowód

Macierz $[\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_{n+1}]$ ma wymiar $(n+1) \times n$, a zatem nie może mieć rzędu równego $n+1$.

Twierdzenie

Układ wektorów $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_n$ o długości n jest **liniowo niezależny** wtedy i tylko wtedy gdy

$$\det A(\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_n) \neq 0$$

Przykład

Sprawdzić, czy wektory

$$[1, 2, 3],$$

$$[2, 3, 4],$$

$$[3, 4, 5]$$

są liniowo niezależne

$$A = \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 2 & 3 & 4 \\ 3 & 4 & 5 \end{bmatrix}$$

$\det A = 0 \implies$ wektory są liniowo zależne.

BAZA W PRZESTRZENI WEKTOROWEJ**PRZYPOMNIENIE****Definicja**

Wektory $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_k$ są **liniowo niezależne** wtedy i tylko wtedy gdy dla każdego układu c_1, c_2, \dots, c_k liczb rzeczywistych, jeżeli

$$c_1 \underline{a}_1 + c_2 \underline{a}_2 + \dots + c_k \underline{a}_k = \underline{0}$$

to

$$c_1 = c_2 = \dots = c_k = 0$$

Jeżeli wektory $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_k$ nie są liniowo niezależne, to mówimy, że są one **liniowo zależne**.

Przykład

Jeżeli wektory $\underline{a}_1, \underline{a}_2$ są liniowo zależne, to istnieją liczby c_1, c_2 ; gdzie $c_1 \neq 0$ lub $c_2 \neq 0$, takie, że $c_1 \underline{a}_1 + c_2 \underline{a}_2 = \underline{0}$

Jeśli np. $c_1 \neq 0$ to wtedy $\underline{a}_1 = -\frac{c_2}{c_1} \underline{a}_2$

Definicja

Każdy układ wektorów z R^n o własności

$$\det A(\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_n) \neq 0$$

nazwiemy **bazą w przestrzeni wektorowej R^n** .

Twierdzenie

Niech wektory $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_n$ będą bazą w przestrzeni R^n .

Każdy wektor \underline{b} z tej przestrzeni jest kombinacją liniową wektorów $\underline{a}_1, \underline{a}_2, \dots, \underline{a}_n$, tzn.

$$\underline{b} = c_1 \cdot \underline{a}_1 + c_2 \cdot \underline{a}_2 + \dots + c_n \cdot \underline{a}_n$$

współczynniki c_1, c_2, \dots, c_n są wyznaczone jednoznacznie

i nazywają się **współrzędnymi wektora \underline{b}** w tej bazie.

Z twierdzenia Cramera wynika, że układ równań

$$\underline{b} = c_1 \cdot \underline{a}_1 + c_2 \cdot \underline{a}_2 + \dots + c_n \cdot \underline{a}_n$$

ma dokładnie jedno rozwiązanie.

Przykład

$$[-15, 28, 18] = 4[1, 2, 3] + 5[-3, 4, 2] - 4[1, 0, 1]$$

Wektor $[-15, 28, 18]$ ma współrzędne $[4, 5, -4]$ w bazie złożonej z wektorów $[1, 2, 3]$, $[-3, 4, 2]$, $[1, 0, 1]$

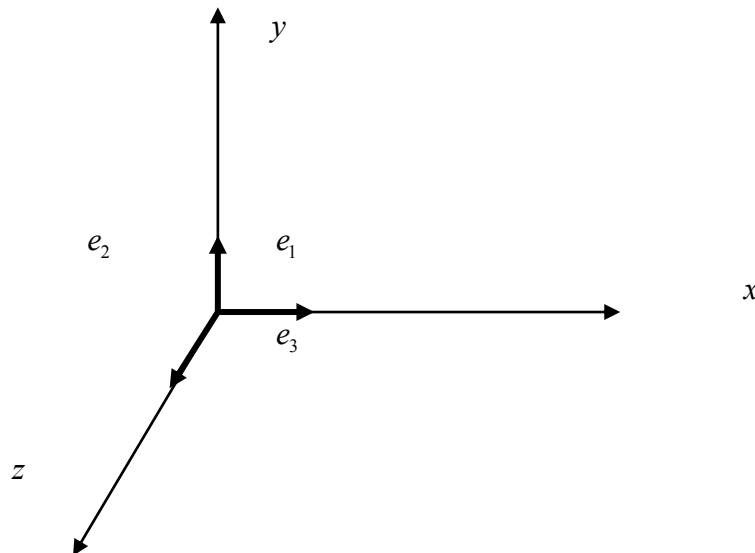
Baza w przestrzeni R^n - układ n wektorów

Baza kanoniczna w przestrzeni R^n

$$\underline{e}_1, \underline{e}_2, \dots, \underline{e}_n$$

gdzie

$$\underline{e}_1 = (1, 0, \dots, 0), \quad \underline{e}_2 = (0, 1, 0, \dots, 0), \quad \dots, \quad \underline{e}_n = (0, 0, \dots, 1)$$

Każdy wektor $\underline{a} = [x_1, x_2, \dots, x_n]$ jest reprezentowany w

$$\text{bazie kanonicznej jako } \underline{a} = x_1 \cdot \underline{e}_1 + x_2 \cdot \underline{e}_2 + \dots + x_n \cdot \underline{e}_n.$$

Przykład

Znaleźć współrzędne wektora

$$\underline{d} = [-1, -2, 3]$$

w bazie złożonej z wektorów

$$\underline{a} = [1, 1, 0], \quad \underline{b} = [1, 0, 1], \quad \underline{c} = [0, 1, 1] \text{ w } R^3$$

Oznaczamy szukane współrzędne przez x, y, z ;

muszą one spełniać równanie:

$$x[1, 1, 0] + y[1, 0, 1] + z[0, 1, 1] = [-1, -2, 3]$$

a zatem

$$x + y = -1$$

$$x + z = -2$$

$$y + z = 3$$

stąd: $x = -3, y = 2, z = 1$

Przykład

Wektor \underline{a} ma współrzędne $[2, 1, -3]$ w bazie złożonej z wektorów $[2, 3, 0], [4, 2, 3], [1, 1, 1]$.

Obliczyć współrzędne wektora \underline{a} w bazie

$$[4, 0, 1], [0, 2, 3], [2, 1, 0].$$

Oznaczamy szukane współrzędne przez x, y, z

$$\begin{aligned} 2[2, 3, 0] + [4, 2, 3] - 3[1, 1, 1] &= \\ &= x[4, 0, 1] + y[0, 2, 3] + z[2, 1, 0] \end{aligned}$$

Układ trzech równań z trzema niewiadomymi:

$$4x + 2z = 5$$

$$2y + z = 5$$

$$x + 3y = 0$$

Postać macierzowa układu:

$$\begin{bmatrix} 4 & 0 & 2 \\ 0 & 2 & 1 \\ 1 & 3 & 0 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} x \\ y \\ z \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 5 \\ 5 \\ 0 \end{bmatrix}$$

Jest to układ Cramera, gdyż wyznacznik macierzy głównej układu jest różny od zera, a zatem z twierdzenia Cramera rozwiązanie jest postaci

$$x = -\frac{15}{16}, \quad y = \frac{5}{16}, \quad z = \frac{70}{16}$$

Podsumowanie

Jeżeli współrzędne wektora \underline{a} w kolejnych bazach wynoszą odpowiednio:

$$[x_1, x_2, x_3] \quad \text{w bazie} \quad \underline{a_1}, \underline{a_2}, \underline{a_3}$$

$[y_1, y_2, y_3]$ w bazie $\underline{b_1}, \underline{b_2}, \underline{b_3}$

$[z_1, z_2, z_3]$ w bazie $\underline{c_1}, \underline{c_2}, \underline{c_3}$ itd.

wtedy

$$x_1 \cdot \underline{a_1} + x_2 \cdot \underline{a_2} + x_3 \cdot \underline{a_3} =$$

$$= y_1 \cdot \underline{b_1} + y_2 \cdot \underline{b_2} + y_3 \cdot \underline{b_3} = z_1 \cdot \underline{c_1} + z_2 \cdot \underline{c_2} + z_3 \cdot \underline{c_3}$$